

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

11(1) 2024

Mass Communication Special Issue

Derleme Makalesi | Review article

Geliş tarihi | Received: 07.11.2024

Kabul tarihi | Accepted: 10.12.2024

Yayın tarihi | Published: 15.12.2024

Kənan Novruzov

<https://orcid.org/0009-0003-3220-7276>

PhD student, Department of New Media and Communication Theories, Faculty of Journalism, Baku State University, Azerbaijan, n.kenan99@mail.ru

Atıf Künyesi | Citation Info

Əsgərzadə, M. (2024). Onlayn Mühitdə Publisistika. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi Mass Communication Special Issue*, 11 (1), 29-34.

Onlayn Mühitdə Publisistika

Xülasə

Rəqəmsallaşma bir çox sahə kimi jurnalistikaya da təsir göstərir. Media, bəlkə də, İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyalarının (İKT) ən çox təsir etdiyi sahələrdəndir. İKT-nin təqdim etdiyi imkanlar nəticəsində jurnalistikanın inkişafında yeni mərhələ başlanıb. Müxtəlif onlayn platformalar, o cümlədən sosial şəbəkələr jurnalistikaya bir çox cəhətdən təsir edir. Təsədüfi deyil ki, bəzi nəzəriyyəçilərin fikrincə, medianın mahiyyəti transformasiyaya uğrayır. Bu, özünü həm də janr və format dəyişikliklərində göstərir. Yeni medianın, o cümlədən onlayn medianın inkişafı jurnalistlər üçün yeni, tamamilə fərqli imkanlar təqdim edir. Elmi məqalədə məhz İKT-nin publisistikaya təsirini araşdırmağa çalışmışıq. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, bu gün internetdə publisistika aktuallaşmışdır. Tədqiqatda həm də yeni media mühitində publisistikanın aktuallaşması məsələsinə toxunmuşuq və bunun səbəblərini araşdırmağa çalışmışıq. Yeni media bir fenomen kimi publisistikanın sərhədlərini dəyişib. Məhz təqdim olunan imkanlar nəticəsində publisistikaya indi tamamilə fərqli tələblər verilir. Bu, əlbəttə, onlayn medianın özünün səciyyəvi xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Elmi məqalədə həm də bu məsələlərə toxunmağa çalışmışıq. Bu gün jurnalistikada və publisistikada müşahidə olunan yeni meyillərin bir çoxu bilavasitə İKT-nin imkanları ilə bağlıdır. Məhz

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd>

internet medianın inkişafı “TV hakimiyyət”lə bəli təsəvvürləri də dəyişir, jurnalistika ilə bağlı cəmiyyətdə yeni fikirlər oyadır.

Açar sözlər: Jurnalistika, yeni media, internet, ictimai rəy, manipulyasiya

Journalism in the Online Environment

Abstract

Digitalisation affects journalism as it does many other fields. Perhaps one of the fields most affected by Information Communication Technologies (ICT) is the media. As a result of the opportunities offered by information and communication technologies, journalism has entered a new stage in its development. Various online platforms, including social networks, affect journalism in many ways. It is no coincidence that the essence of the media, according to some theorists, is being transformed. This is reflected in changes in genre and format. The development of new media, including online media, offers journalists new, completely different opportunities. In the scientific article, we tried to explore the impact of ICT on journalism. It is worth noting that journalism is gaining importance over the internet, especially today. In the study, the importance of journalism in the new media environment was also mentioned and the reasons for this were tried to be investigated. The new media phenomenon has changed the boundaries of journalism. Precisely as a result of the opportunities that have emerged, completely different demands are being placed on journalism. This is of course due to the unique characteristics of online media. Many of the new trends observed in journalism and public relations today are directly related to the possibilities of information and communication technologies. It is precisely with the development of Internet media that the perception of the ‘fourth estate’ is changing and new ideas about journalism are awakening in society.

Keywords: Journalism, new media, internet, public opinion, manipulation

Giriş

Publisistikanın tarixi kifayət qədər qədimdir. Hələ qədim Romada bizim eramın 59-cu ilinə aid “Akta senatus” və “Akta diurna populi Romani” jurnalistikanın ilk nümunələri hesab olunur. “Akta senatus”da əsasən senatdakı çıxışlar barədə məlumatlar verilirdi. Bu lövhə forumun binasında asılırdı və elitar “qəzet” sayılırdı. “Akta diurna populi Romani” isə əhalinin çox topladığı bazar meydanlarında görkəmli yerlərdə asılırdı” (Rüstəmov, 2021. s 9). Bir çox mətbuat tarixçisi və nəzəriyyəçiyə görə, dünyada mətbuatın yaranması məhz yuxarıda qeyd etdiyimiz iki “nəşr”lə hesablanır. Həmin vaxtdan sonra publisistika daim inkişaf etmiş, müxtəlif mərhələlərdən keçmişdir.

Ümumiyyətlə, publisistika dünyada ən dinamik sahələrdən biri hesab olunur. Bu, təsadüfi deyil. Çünki jurnalistika ictimai rəy yaratmaqla yanaşı, həm də zaman – zaman ictimai təsirə məruz qalır. Bu, o deməkdir ki, cəmiyyət həyatında baş verən hadisələr bu və ya digər şəkildə publisistikaya da təsir edir. Bütövlükdə publisistika cəmiyyət həyatı ilə sıx bağlıdır. “Sinkretizm, yəni eyni

zamanda həm elmi, həm aydın səmərəli vasitə, həm də bədii, emosional vasitə kimi istifadə etmək publisistikanın mühüm cəhətlərindən biridir. Bu, habelə gerçəkliyin ictimai rəydə inikasının xarakteri ilə bağlıdır (Vəliyev, 2014, s. 14). Yarandığı ilk günlərdən etibarən publisistikanın vəzifəsi ictimai rəyi yaratmaq olub. Bu, dünən belə idi, bu gün belədir və yaqın ki, sabah da belə olacaq. Ancaq mahiyyət və məramı eyni qalsa da, vasitələr dəyişir. Bu mənada publisistlərin cəmiyyəti öz arxalarınca aparmaları ilə yanaşı, həm də cəmiyyətin müasir inkişaf meyilləri ilə uyğunlaşır. Publisistika dinamik, daim dəyişən sahədir. Təsadüfi deyil ki, az qala, hər il informasiyanın çatdırılması texnologiyaları fərqlənir. Qeyd etmək yerinə düşər ki, müxtəlif tarixi dövrlərdə informasiyanın çatdırılması, habelə ictimai rəyin formalaşdırılması texnologiyaları tamamilə fərqli olub.

Yaşadığımız hazırkı informasiya cəmiyyəti isə bu istiqamətdə tamamilə yeni imkanlar təqdim edir. “İnformasiya cəmiyyətdə keçid zamanı insan həyatının bütün sahələrində informasiya ehtiyatlarının toplanması ilə onlardan istifadə olunması arasındakı məhdudiyyətlər aradan qaldırılır ki, bu da ictimai tərəqqinin sürətlənməsinə səbəb olur” (Babayev, 2021, s. 3). Beləliklə, informasiya cəmiyyəti publisistikanın inkişafında tamamilə yeni mərhələdir.

1. İnternet platformaları və publisistika arasında qarşılıqlı əlaqə

İnformasiya cəmiyyətinin özünəxas xüsusiyyətləri var. Bunlardan başlıcası informasiyanın cəmiyyət həyatında aparıcı yer tutmasıdır. Bununla bağlıdır ki, informasiyanın cəmiyyətdə çatdırılmasında yeni imkanlardan istifadə edilir. *“İnformasiya cəmiyyətində mediatexnologiya sürətlə dəyişdiyi üçün hansı kütləvi informasiya vasitəsinin digərindən üstün olduğu barədə dəqiq hökm vermək mümkün olmasa da, KİV-in bütün platformalarında siyasi proseslərə təsir edən, ictimai rəyi formalaşdıran mühüm vasitə olması əsas yer tutur”* (Babayev, 2021, s. 3). Bununla belə, etiraf etməliyə ki, bu gün informasiyanın çatdırılmasında onlayn platformalar öz “rəqiblərini” qabaqlayıblar. Bu, birbaşa olaraq yeni medianın səciyyəvi xüsusiyyətləri, o cümlədən interaktivliyi, multimedialılığı, sürətliliyi ilə bağlıdır. Habelə, nəzərə almaq lazımdır ki, yeni media üçün zaman və məkan anlayışları yoxdur. Bu da informasiyanın daha geniş auditoriyaya çatmasına şərait yaradır. Elə buna görə də artıq publisistikada yeni mərhələ başlanıb. Bu, birbaşa olaraq internet jurnalistikası ilə bağlı olan mərhələdir. İnternet saytlarının və sosial şəbəkə platformalarının sayının artması publisistikanın təqdimatına təsir edir. Bu, yeni medianın səciyyəvi xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Belə ki, onlayn platformalar özünün bir çox xüsusiyyətinə görə ənənəvi mediadan kəskin fərqlənir. İnternet mühitində publisistikanın aktuallaşması yeni şəraitin çevikliyi, interaktivliyi,

multimedialılığı ilə yanaşı, həm də vətəndaş jurnalistikasının yeni şərtlər daxilində daha rahat təzahürü ilə bağlıdır. Belə ki, bir çox nəzəriyyəçiyə görə “vətəndaş jurnalistikası” termini elə yeni medianın imkanları ilə bağlıdır. Bir məqama diqqət çəkək ki, son illər ölkədə publisistlərin sayı artıb. Çünki yeni internet məkana çıxış bəzən ənənəvi mediada çıxış etməkdən daha rahatdır. Bunun üçün istifadəçinin sadəcə sosial media platformalarından istifadə etməsi kifayətdir.

Etiraf etmək lazımdır ki, internet media vasitəsilə özlərini tanıdan publisistlərin bəziləri, həqiqətən, özünü təsdiqləməyi bacarıb. Məsələn, müasir Azərbaycan ədəbiyyat və jurnalistikasında tanınan Ulucay Akif, Türkan Turan, Şahanə Müşfiq kimi qələb sahibləri məhz sosial şəbəkələrdəki paylaşımları, o cümlədən esse, şeiri ilə tanınıb, ictimai rəy tərəfindən qəbul ediləblər. Sonradan onlar kitab çıxarmış, tanınan, orijinal üslublu müəlliflərə çevrildilər. Müəllif vaxtı ilə sosial şəbəkə hesablarında yazdığı və “525-ci qəzet”də dərc etdirdiyi esselərinin bir çoxunu sonrada “O” adlı kitabında toplamışdı. “Türkan 2028-ci ilin aprel ayından “525-ci qəzet”ə mütəmadi esselər yazır. Hər essesində də insanın hiss və duyğuları, ağrı və əzabları, müxtəlif çalarları üzə çıxır və o yazılara elə abzaslar, elə cümlələr olur ki, içəridən aşıb- daşan hədsiz şövqü, böyük enerjini hiss edirsən” (Məcid, 2019). Qeyd etdiyimiz kimi, yeni media publisistikada yeni transformasiyalara səbəb olub. Bunun ən bariz nümunəsi kimi Azərbaycan Mətbuat Şurasının sədri Rəşad Məcidin “status esselər” adlandırdığı və artıq müstəqil janr kimi səciyyələndirə biləyimiz formatı göstərə bilərik. Belə ki, Rəşad Məcid uzun illərdir ki, özünün fikirlərini qısa formatda “feysbuk” sosial şəbəkəsində yazır. Həmin fikirlər format baxımından esseni xatırlatsa da, esse deyil. Çünki esse həcm etibarı ilə daha geniş olur. Yəni R.Məcidin “feysbuk”da yazdıkları ənənəvi media üçün uyğun deyil. Ancaq sosial şəbəkələr yeni formatlar üçün belə demək mümkünsə, açıqdır. Bu da publisistikanın yeni media mühitində aktuallaşmasının əsas səbəblərindəndir.

Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, Rəşad Məcid sözügedən statuslarının bir hissəsini sonradan “Qələmsiz yazılanlar” kitabında cəmləşdirdi. Akademik İsa Həbibbəyli həmin statusları ədəbiyyatda yeni janr kimi qiymətləndirir. “*Son on ildə Azərbaycan ədəbiyyatı və mətbuatı tarixində Rəşad Məcid tam yeni janrlara imza atmışdır. “Status esselər” və “sms esselər” adlandırdığı sosial şəbəkə yazışmalarından ilk dəfə Rəşad Məcid müstəqil janr kimi söz açmışdır*” (Həbibbəyli, 2019).

Məsələnin üstündə çox qalmadan sadəcə onu deyək ki, müəllifin statuslarından bəziləri bir cümlə, bəziləri bir və ya iki abzas həcmindədir. Bu, o deməkdir ki, müəllif yeni medianın imkanlarından istifadə edərək dərin fikirləri az sayda cümlə ilə, konkret şəkildə ifadə etməyə üstünlük verir. Bu baxımdan müəllifin “İndi evdə, yerinin içində uzanıb bütün işləri idarə etmək

mümkündür. Ona görə də həyat maraqsızdır”, “Saf olanları hamı aldadır”, yaxud da “Yad- təzə və maraqlı görünür” sitatlarını göstərmək olar.

Yeni medianın imkanlarından istifadə edən yeganə tanınmış qələm sahibi Rəşad Məcid deyil. BDU-nun Jurnalistika fakültəsinin mərhum müəllimi Ayaz Musayev uzun müddət öz fikirlərini bir neçə cümlə ilə sosial şəbəkələrdə ictimailəşdirmiş və sonra “Fikirlərə bürünmüş sətirlər” kitabını nəşr etdirmişdi. Həmin kitaba öz söz yazmış professor Cahangir Məmmədlinin fikrincə, İKT birbaşa olaraq publisistikaya təsir edib: *“Zaman keçdi və ömrümüzə internet dünyası FB formatı daxli oldu. Bu format babaların min illərlə yaratdığı folklorun yaddaşlara yeni tərzdə yazılan qısa, lakonik fikirlər meydanına da çevrildi”* (Məmmədli, 2021).

Belə nümunələr çox çəkmək olar. Bir məqam da budur ki, internet media – istər saytlar, istər bloqlar, istərsə də sosial şəbəkələr hadisəyə operativ münasibətə imkan verir. Yəni qəzetin dərcini, yaxud verilişin efirə verilməyini gözləmək lazım olmur. Bu, sürət əsrində vacib məqamdır. Odur ki, müəlliflər bu imkandan istifadə edirlər. Bu da öz növbəsində publisistikanı internet məkanında aktuallaşdıran daha bir faktordur.

“Bütün dünyada ictimai – siyasi proseslərin inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşməsində kütləvi informasiya vasitələrinin rolu getdikcə artmaqdadır. KİV elə bir sosial vasitədir ki, bu və ya digər problemlərə diqqət yetirmək və bunlara həll etmək üçün təsir göstərir”(Rüstəmov, 2021, s. 139).

Bəzilərin görə, bu gün sosial şəbəkə platformaları da bir KİV növünə çevrilib. Hər halda biz KİV-in digər qollarına aid etdiyimiz xüsusiyyətlərin bir çoxunu sosial şəbəkələrə də şamil edə bilərik. “Sosial şəbəkələrin yeni KİV növü kimi qəbul edilməsinin mümkünlüyü ilə bağlı suallar daha çox elm və jurnalistika aləmində qaldırılır. Əgər bu məsələ ilə ilk zamanlar əsasən jurnalistika nəzəriyyəsi və təcrübəsi sahəsinin tədqiqatçıları məşğul olurdularsa, hazırda sosial şəbəkələrin intrndəki statusu haqda mübahisələr çox geniş şəkildə aparılır. Bu problemə müxtəlif baxışlar mövcuddur (Babayev, 2021, s. 98). Bütün hallarda sosial şəbəkələr artıq bir platformadır. Və bu, ictimai rəydə olan və ya olmaq istəyən insanlara yardımçı olur. Təsadüfi deyil ki, sosial şəbəkə istifadəçilərinin bir çoxu gündəmdən asılı olaraq fikirlərini ifadə edir, mövqə bildirirlər. Beləliklə, publisistikanın internet məkanına nəinki ayaq açması, həm də kütləviləşməsi üçün zəmin yaranır.

Nəticə

İnternet artıq gündəlik həyatımızın tərkib hissəsinə çevrilib. Bu gün bir çox işimizi məhz internet vasitəsilə həyata keçiririk. Nəzəriyyəçilər internetin funksiyalarından danışarkən onun

kommunikativ və sosioloji funksiyalarını xüsusilə fərqləndirirlər. Hər iki funksiya jurnalistikanın müasir vəziyyətinə təsir edir. Əslində publisistikanın daim dəyişən, dinamik sahə olması da birbaşa İKT-nin inkişafı ilə bağlıdır. Bəzi nəzəriyyəçilər düşünürlər ki, yeni medianın artan imkanları nəticəsində ənənəvi KİV sistemi artıq tarixə qovuşur. Hərçənd, bizcə, indidən bu barədə bədbin proqnoz vermək tezdir.

“Bu gün artıq internetdən istifadə edə bilməyən jurnalistə rast gəlmək çox çətindir. Belə ki, öz işində jurnalist müxtəlif informasiya mənbələrindən istifadə etməli olur. Günümüzdə isə belə mənbələrdən biri məhz elə internt dünyaya komputer şəbəkəsidir” (Babayev, 2018, s. 198). Əslində məsələ təkcə bununla bitmir. İKT-nin imkanları həm də nəinki informasiyanın daha sürətli axtarışına, tapılmasına, dəqiqləşdirilməsinə və ötürülməsinə, həm də təqdim olunan materialın “qablaşdırılmasına”- montaja, dublaja şərait yaradır. Bunlar jurnalistikanın gələcəyi ilə bağlı fərqli proqnozlar meydana çıxarır. Bu gün dünyada artıq informasiya yox, dezinformasiya müharibəsi gedir. Bu, İKT-nin yeni imkanları ilə bağlıdır. Süni intellekt texnologiyaları artıq nəinki ayrı- ayrı fərdləri, bütövlükdə cəmiyyəti çəşdir bilər. Belə bir vəziyyətdə sual yaranır: publisistikanın vəzifəsi nədir- manipulyasiya, yoxsa manipulyasiyadan müdafiə? Əslində bu, müasir tədqiqatçıları düşündürən əsas suallardandır. Məhz bu sual kontekstindən gələcəkdə jurnalistikanın funksiyaları ilə bağlı yeni yanaşmaların da ortaya qoyulması mümkündür. İnternet istifadəçilərinin sayının gündən gündən artması, yeni texnologiyaların publisistikaya sürətli təsiri belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, hazırkı tendensiya gələcəkdə də davam edəcək. Bu isə publisistikanın janr və formatlarının növbəti transformasiyasını istisna etmir.

Ədəbiyyat

Babayev, Z. (2018). *Azərbaycan media mühitində onlayn jurnalistika*. Bakı Universiteti.

Babayev, Z. (2021). *İnternet jurnalistika*. Bakı Universiteti.

Həbibbəyli, İ. (2019). Rəşad Məcidin statusları və sms dünyası. <https://525.az/news/126704-resad->

Məcid, R. Üsyankar tələbənin düşündürən esseləri, 2019. <https://525.az/news/122558->

Məmmədli, C. (2021). *Fikirlərə bürünmüş sətirlər*. Füyuzat nəşriyyatı.

Rüstəmov, A. (2021). *Jurnalistika Kütləvi İnformasiya Vasitələri sistemi kimi*. SkyE nəşriyyatı.

Vəliyev, H. (2014). *Xarici ölkələrin jurnalistikası tarixi*. Zərdabi LTD nəşriyyatı.